

1. **ΦΟΙΤΗΤΕΣ** στο οροπέδιο του Χατζηπαπουλλά.
2. Η **ΑΝΤΡΕΑ ΟΡΑΤΙΟΥ** παραδίδει σεμινάριο στο εργαστήριο στα Κούκλια στο πλαίσιο των ετήσιων ανασκαφών του προγράμματος του Πανεπιστημίου Κύπρου.
3. Η **ΟΜΑΔΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΩΝ**, σε ένα διάλειμμα από το πεδίο της ανασκαφής, μαζί με την καθηγήτρια τους **Μαρία Ιακώβου**.
4. **ΦΟΙΤΗΤΡΙΕΣ** καταγράφουν όστρακα κεραμικών αγγείων.
5. Η **ΜΑΡΙΑ ΙΑΚΩΒΟΥ**, καθηγήτρια Προϊστορικής και Πρωτοϊστορικής Αρχαιολογίας.

Τα κρυμμένα μυστικά της Αρχαίας Πάφου

Πολύτιμες πληροφορίες γύρω από το αστικό τοπίο και τις οικονομικές δραστηριότητες στην πρωτεύουσα της παφιακής πολιτείας φέρνουν στο φως, από το 2006, οι ετήσιες ανασκαφές της αποστολής του Πανεπιστημίου Κύπρου. Είχαμε την ευκαιρία να ξαναγηθούμε στα υπό ανασκαφή μνημεία, να μιλήσουμε με τους φοιτητές που συμμετέχουν στο ερευνητικό πρόγραμμα και, με τη βοήθεια της επικεφαλής αρχαιολόγου **Μαρίας Ιακώβου**, να ταξιδέψουμε πολλούς αιώνες πίσω, στην ιστορία της αρχαίας πόλης-βασίλειου.

Στα μέσα Ιουνίου, λίγο πριν αρχίσουν οι καύσωνες, βρεθήκαμε στον αρχαιολογικό χώρο της Παλαιάφου στα Κούκλια, για να πάρουμε μια γεύση από τις ανασκαφές που γίνονται από τους φοιτητές του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου, με την καθοδήγηση της καθηγήτριας Προϊστορικής και Πρωτοϊστορικής Αρχαιολογίας **Μαρίας Ιακώβου**. Ξεναγηθήκαμε στα εργαστήρια του προγράμματος, που λειτουργούν σε αναπαλαιωμένη οικία που παραχώρησε το Τμήμα Αρχαιοτήτων, και παρακολούθησε τους φοιτητές να καταγράφουν όστρακα κεραμικών αγγείων και να ξεχωρίζουν τα όστρακα της πορφύρας από τα οποία παραγόταν η πιο ακριβή χρωστική ουσία της αρχαιότητας. Επισκεφθήκαμε το οροπέδιο του Χατζηπαπουλλά που βρίσκεται στα ανατολικά του ιερού της Αφροδίτης και μιλήσαμε με τους νεαρούς εθελοντές αρχαιολόγους. Όπως μας εξήγησαν, βρίσκονται στον χώρο της ανασκαφής από το χάραμα και δουλεύουν εντατικά ως το μεσημέρι, για να συνεχίσουν το απόγευμα μετά από ένα διάλειμμα για φαγητό. Το έργο τους είναι δύσκολο, αλλά και συναρπαστικό. Με συστηματική δουλειά, υπομονή -αλλά και συγκίνηση, όπως μας τόνισαν- σκάβουν τα σωθικά της θαμμένης πολιτείας και φέρνουν στο φως μνημεία της διοικητικής ακρόπολης που αφορούν σε άγνωστες πτυχές της ιστορίας της Αρχαίας Πάφου.

Αρχαιοτήτων. Αυτά τα νέα παιδιά, νέοι επιστήμονες πια, έχουν γίνει οι δάσκαλοι για τους "νεοσύλλεκτους", τόσο στο πεδίο της ανασκαφής όσο και στα εργαστήρια μελέτης της κεραμικής και της διαλογής αρχαιο-περιβαλλοντικών καταλοίπων. Με συγκίνεσι αφάνταστα, και μου δίνει δύναμη να συνεχίσω, το γεγονός ότι έχουν αναπτύξει άρρηκτους δεσμούς φιλίας και συνεργασίας μεταξύ τους. Όταν μπαινίει η Άνοιξη, αρχίζουν να παίρνουν τηλεφώνω ή να στέλνουν μηνύματα και να ρωτούν, "πότε θα πάμε Παλαιάφου;". Φέτος είχαμε 11 νεοσύλλεκτους στην αποστολή, που οι βετεράνοι τους υποδέχτηκαν με χαρά και ανέλαβαν την εκπαιδευτική τους, επιβλέποντας συγχρόνως το απαιτούμενο επίπεδο αυστηρής πειθαρχίας. Όλα τα όργανα σε μια ορχήστρα πρέπει να είναι πάντοτε καλοκουρδισμένα!». Πώς ξεκίνησε, όμως, η επαφή της **Μαρίας Ιακώβου** με την Αρχαία Πάφου; «Αν και είχα σπουδάσει Αρχαιολογία εν ονόματι της Έγκωμης, της Σαλαμίνας και της Αμμοχώστου, δηλαδή του τόπου καταγωγής μου, η κατάρτη της συνεχιζόμενης κατοχής με οδήγησε σε αυτή την άλλη Ελληνίδα πολιτεία της δυτικής Κύπρου, που μετονομάστηκε σε Παλαιάφου στα χρόνια της Πτολεμαϊκής κατάκτησης του νησιού. Πρωτοήρθα στην Παλαιάφου το 1979. Έναν χρόνο αργότερα, και αφού είχα αρχίσει τις μεταπτυχιακές μου σπουδές, βρέθηκα στα Κούκλια όταν ο Δρ Βάσος Καραγιώργης διενεργούσε τις σωστικές ανασκαφές στη νεκρόπολη Παλαιάφου - Σκάλες, σε τάφο της οποίας βρέθηκε η αρχαιότερη ελληνική επιγραφή της Κύπρου, η Κυπρο-Συλλαβική επιγραφή του Οφέλη. Τότε, θυμάται, τα Κούκλια ήταν ακόμη ένα σχεδόν έρημο χωριό και, όπως στα περισσότερα χωριά της επαρχίας Πάφου, οι κάτοικοι ζενιτεύονταν για να επιβιώσουν. Έκτοτε, άρχισαν να την απασχολούν πολλά από τα αναπάντητα ερωτήματα που αφορούν στην ιστορία της περιοχής: «Αφενός, η οικονομική ευμάρεια της αρχαίας πολιτείας, που -παρά την τεράστια ζημιά που έχει επιφέρει το έγκλημα της τυμβωρυχίας- τεκμηριώνεται μέσα από τα πλούσια κτερίσματα των τάφων της 2ης και 1ης χιλιετίας π.Χ. Αφετέρου, η απουσία αρχαιολογικής ορατότητας του αστικού ιστού και των μνημείων της πολιτείας. Πέρα από το διάσημο ιερό της Αφροδίτης, ο επισκέπτης δεν βλέπει τίποτε εκτός και αν αναζητήσει, με πολλή επιμονή, τρία αποσπασματικά μνημεία σε τρεις διαφορετικές και δυσπρόσιτες περιοχές των Κουκλιών».

ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΣΥΛΛΑΒΑΡΙΟ
Αυτή, η κατά τα άλλα σχεδόν άορατη πολιτεία, διαθέτει έναν μοναδικό επιγραφικό πλούτο. «Εργαλείο γραφής της αρχαίας ελληνικής διαλέκτου της Κύπρου, της Αρκαδο-Κυπριακής, είναι το κυπριακό συλλαβάριο. Με αυτό εκδίδουν τις επιγραφές τους οι πολιτειακοί ηγέτες της Πάφου. Οι αρχαιότεροι επώνυμοι βασιλείς της

Κύπρου είναι βασιλείς της Πάφου. Οι πρώτοι που γνωρίζουμε, ο Ακέστωρας και ο Ετέανδρος, χρονολογούνται στις αρχές του 7ου αι. π.Χ., ενώ οι τελευταίοι της Παφιακής δυναστείας αυτοπροσδιορίζονται ως "Βασιλείς της Πάφου και ιερείς της Άνασσας". Ποτέ δεν προσφώνησαν τη θεά ως Αφροδίτη, αν και η ταύτιση του ιερού της Πάφου με τη θεά Αφροδίτη γίνεται ήδη από τον Όμηρο, στην *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια*. Σε αντίθεση με την Πάφου, το επιγραφικό τεκμήριο των ηγετών της Σαλαμίνας είναι σχεδόν ανύπαρκτο. «Τα ιστορικά γεγονότα που ξέρουμε για τη Σαλαμίνα του Ευέλθοντα ή του Ευαγόρα βασίζονται σχεδόν αποκλειστικά σε ιστοριογραφικές μαρτυρίες (αρχαία κείμενα, όπως το Ηρόδοτος και του Ισοκράτη). Επιπλέον, με εξαίρεση τους κτιστούς αρχαϊκούς τάφους, τα αρχαιολογικά μνημεία που βλέπει κανείς στη Σαλαμίνα ή στο Κούριο ανήκουν στην Ύστερη Ρωμαϊκή και Πρωτοχριστιανική περίοδο. Δυστυχώς, η διακοπή των ανασκαφών στη Σαλαμίνα από το 1974 μας έχει στέρηση τη δυνατότητα να προσεγγίσουμε τον χρονολογικό και πολιτισμικό ορίζοντα της εποχής που η Σαλαμίνα ήταν το ανεξάρτητο βασίλειο της ανατολικής Κύπρου».

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΠΑΦΟ
Όπως σημειώνει η **Μαρία Ιακώβου**, η δική τους «περιπέτεια» της αναζήτησης της αρχαίας Πάφου άρχισε το 2002-2003, με την ανάπτυξη ενός Συστήματος Γεωγραφικών Πληροφοριών το οποίο, καθώς εμπλουτίζεται με τα νέα δεδομένα, τους επιτρέπει να διατηρούν μια καλή εποπτεία του χώρου και του χρόνου σε διαφορετικές κλίμακες, από την ακτογραμμή ως το δάσος της Πάφου στους δυτικούς πρόποδες του Τροόδου. Αυτή η μέθοδος ανάλυσης τοπίου σύντομα τους επέτρεψε να επαναπροσδιορίσουν την ίδρυση της θέσης ως λιμανιού 500 χρόνια πριν από την ανέγερση του τεμένους της θεάς, και να παρακολουθήσουν την εξάπλωση του αστικού ιστού στα οροπέδια βόρεια και ανατολικά του ιερού. Μετά την κατάλυση του βασιλείου της Πάφου (300 π.Χ.), αυτά τα οροπέδια σταδιακά εγκαταλείφθηκαν, αφού η διοικητική μηχανή των Πτολεμαίων, και στη συνέχεια των Ρωμαίων, εγκαταστάθηκε στη Νέα Πάφου, στο καινούριο λιμάνι που είχε ιδρύσει ο τελευταίος βασιλιάς, και σύμμαχος του Μεγάλου Αλεξάνδρου, **Νικοκλής**. Έτσι, η Παλαιάφου συρρικνώθηκε γύρω από το πλάτωμα του ιερού και έγινε ένα προσκυνηματικό κέντρο. «Αυτό σημαίνει ότι στα οροπέδια, όταν αφαιρέσουμε την επιφανειακή επίχωση, βρισκόμαστε απευθείας σε αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που κτίστηκαν στον 5ο και 4ο αιώνα π.Χ. Έτσι, ενώ δεν είχαμε σκοπό να εμπλουκούμε σε ένα πολυετές ανασκαφικό πρόγραμμα, βρεθήκαμε αναπάντεχα ενώπιον εκτεταμένων και καλά διατηρημένων μνημείων, τα οποία είχαν ανεγερθεί από τη βασιλική δυναστεία της Αρχαίας Πάφου στο οροπέδιο του Χατζηπαπουλλά και στο

λόφο της Λάνας. Στο Χατζηπαπουλλά, που τώρα πια αναγνωρίζεται ως η διοικητική ακρόπολη της πολιτείας στην Κυπρο-Κλασική περίοδο, ανασκάπτεται από το 2009 το εργαστηριακό σύμπλεγμα του ανακτόρου. Στη Λάνα, ένας μυστήριος τύμβος τεραστίων διαστάσεων καλύπτει ένα αρχαιότερο φρούριο της κλασικής περιόδου, το οποίο διατηρείται σε ύψος 6 μέτρων».

ΠΑΦΟΣ, ΠΑΛΑΙΑΦΟΣ, ΚΟΥΚΛΙΑ
Η αρχαιολογία μας εξηγεί ότι τα τρία ονόματα - Πάφος, Παλαιάφου, Κούκλια - με τα οποία είναι γνωστή η ίδια γεωγραφική θέση αντιπροσωπεύουν τρεις διαφορετικές πολιτικές οικονομίες:
1. **Πάφος:** Ιδρύθηκε ως αγκυροβόλιο γύρω στο 1700 π.Χ. για να εξυπηρετήσει τους οικισμούς της παφιακής ενδοχώρας. Έγινε διεθνές λιμάνι της Μεσογείου γύρω στα 1300-1200 π.Χ. -περίοδος κατά την οποία ανεγέρθηκε το μνημειακό τέμενος της θεάς και, στη συνέχεια, πρωτεύουσα πόλεως-κράτους (κυπριακό βασίλειο) με το όνομα Πάφος, η οποία διοικούσε όλη την ομώνυμη επαρχία μέχρι και το 300 π.Χ., οπότεν έχασε την ανεξαρτησία της, όπως και όλα τα άλλα βασίλεια της Κύπρου.
2. Μετονομάστηκε σε **Παλαιάφου** όταν αναπτύχθηκε το νέο λιμάνι στη Νέα Πάφου. Η Παλαιάφου συρρικνώθηκε και έγινε ένα θρησκευτικό κέντρο για τη λατρεία των Ξένων ηγεμόνων (Πτολεμαίων και μετά Ρωμαίων) δίπλα στη θεά Αφροδίτη. Όμως, ήταν και το πρώτο ιερό της Κύπρου που απέκτησε παγκύπρια και, στη συνέχεια, διεθνή εμβέλεια.
3. Το ιερό διέκοψε τη λειτουργία του γύρω στον 4ο αι. π.Χ. Μετά την εγκατάσταση των Φράγκων στην Κύπρο, η Παλαιάφου έγινε φέουδο της βασιλικής οικογένειας των Λουζινιανών στο οποίο καλλιιεργήθηκαν φυτείες ζαχαροκάλαμου. Έκτοτε ονομάζεται **Κούκλια**, από το Couvle. Το τρίτο όνομα που απέκτησε η ίδια γεωγραφική θέση παραπέμπει στην αγρέπαιλη των Λουζινιανών, ή τοιφλίκι των Κουκλιών, που κτίστηκε εντός του Πολιτιστικού Ίδρυμα Τραπεζής Κύπρου στα αγγλικά (2004), γερμανικά (2006) και ελληνικά (2007). Οι νεότερες έρευνες του Πανεπιστημίου Κύπρου στην Παλαιάφου περιγράφονται σε σειρά άρθρων της **Μαρίας Ιακώβου** και των συνεργατών της. Λεπτομέρειες και αναρτήσεις άρθρων και διαλέξεων βρίσκονται στην ιστοσελίδα του ερευνητικού προγράμματος PULP: <https://ucy.ac.cy/pulp/> - Για τον τύμβο της Λάνας, στο YouTube Archaeological Research Unit: The tumulus of Laona: An 'un-Cypriot' monument in the landscape of Palaepaphos.

ΠΕΡΙΕΡΓΕΙΑ ΚΑΙ ΔΨΗ ΠΑ ΟΤΙ ΝΕΟ ΘΑ ΒΓΕΙ ΣΤΟ ΦΩΣ
Η Αντρεα Ορατιού και η Έλενα Παντελί μιλούν για τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα ανασκαφών του Πανεπιστημίου Κύπρου στην Παλαιάφου. «Το 2016 ήταν η χρονιά που μυήθηκα στο πρόγραμμα της Παλαιάφου», λέει η Αντρεα Ορατιού. «Μη μου τότε δευτεροετής φοιτήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου. Αυτό που με ώθησε ήταν η περιέργειά μου, αλλά και η υποχρέωση που ένιωθα πως έπρεπε ως μελλοντική αρχαιολόγος, να γνωρίσω από κοντά μια ανασκαφή. Η συνέντευξη της επίσης συμμετοχής μου μέχρι και σήμερα ήταν κάτι σαν ανάγκη, μια δίψα για το τι θ' ακολουθούσε, και τις μεταπτυχιακές μου σπουδές, τι θα φέρονε εμείς στο φως. Μέσα από το πρόγραμμα δημιουργήθηκαν δυνατές φιλίες, γίναμε μια οικογένεια. Το σημαντικό είναι τα μαθήματα και οι συμβουλές που δίνουμε ο ένας στον άλλο. Φέτος είχα την ευκαιρία να σκεφτώ περισσότερο τη δική μου εξέλιξη στο πρόγραμμα, την οποία ποτέ πριν δεν αναλογιστικά, καθώς όλα έγιναν πολύ φυσικά. Άρχισα να σκεφτόμαι τόσο όσο εξελίχθη από τότε που ξεκίνησα σαν μια αρχαία φοιτήτρια Αρχαιολογίας. Σήμερα, που έχω ολοκληρώσει και τις μεταπτυχιακές μου σπουδές, είμαι σε θέση να δείξω σε νέους φοιτητές όσα έχω μάθει, γνωρίζω πώς λειτουργεί ένα ανασκαφικό πρόγραμμα σε όλες τις εκφάνσεις, και επιπλέον, αν βρεθώ σε μια καινούρια ανασκαφή, θα είμαι σε θέση να αντιμετωπίσω χωρίς δυσκολίες. Συνοπτικά, δύσκολα μπόρω να περιγράψω τι είναι το PULP σε μια παράγραφο». Η Αντρεα Ορατιού έχει πτυχίο Ιστορίας και Αρχαιολογίας (Αρχαιολογία), από το Πανεπιστήμιο Κύπρου, και μεταπτυχιακό στην Υστερορωμαϊκή, Μεσαιωνική και Βυζαντινή Αρχαιολογία, από το Πανεπιστήμιο του Newcastle (UK).

ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ
Η Έλενα Παντελί, από τον καιρό που θυμάται τον εαυτό της, έλεγε στους δικούς της ανθρώπους ότι ήθελε να γίνει αρχαιολόγος. «Πέρασαν τα χρόνια και τελικά, μετά από σαράντα κίματα, κατάφερα να πραγματοποιήσω το όνειρό μου. Έτσι, μετά από τέσσερα πλούσια χρόνια στο πανεπιστήμιο, επιπλέον φέτος μου δόθηκε η ευκαιρία να συμμετάσχω στο πρόγραμμα «Palaepaphos Urban Landscape Project» υπό τη διεύθυνση της καθηγήτριας **Μαρίας Ιακώβου**. Μέσα από αυτό το πρόγραμμα μπόρεσα να εφαρμόσω στη πράξη όλα αυτά που μάθαινα σαν θεωρία. Κατάλαβα πόσο σημαντικό είναι το κάθε εύρημα, η κάθε "σημαντική πέτρα", ακόμα και το πιο μικρό κομματάκι κεραμικής. Μέσα από αυτό το πρόγραμμα μπόρεσα να "ακούσω" και να "διαβάσω" το χώμα και τα ευρήματα που κρύβει. Έμαθα να μην προβλέπω, παρά μόνο να υποθέτω, γιατί στο πεδίο όλα ανατρέπονται σε δευτερόλεπτα. Έμαθα ότι αρχαιολογία δεν γίνεται απλά μέσα από τα βιβλία αλλά με τη σωστή διαχείριση των μικρο-εργαλείων και του "κόστου". Έμαθα τι είναι πραγματική αρχαιολογία. Κατά τη διάρκεια του ανασκαφικού προγράμματος παρακολουθήσαμε σεμινάρια και παρουσιάσεις από μεταπτυχιακούς και διδακτορικούς φοιτητές, που μας ενθάρρυναν για τις έρευνές τους σε διάφορες πτυχές της αρχαιολογίας. Αυτό με βοήθησε να καταλάβω ότι μόνο ότι η αρχαιολογία δεν έχει όρια, αλλά και το τι θέλω να ακολουθήσω εγώ στο μέλλον, για να βάλω το δικό μου λιθαράκι σ' αυτόν τον μαγικό κόσμο μέσα από τον οποίο αποκαλύπτεται η πραγματική ιστορία του τόπου μας».

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ
Της **Μαρίας Παναγιώτου**